

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία

Β' Γυμνασίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Ιωάννης Δημητρούκας <i>Φιλολόγος, εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης</i>
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Θουκυδίδης Ιωάννου <i>Σχολικός Σύμβουλος</i>
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Νικόλαος Καραπιδάκης <i>Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου</i>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Σωτήριος Κόνδης <i>Σχολικός Σύμβουλος</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	Νικόλαος Λινάρδος <i>Φιλολόγος, εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης</i>
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Μαρία Μπαχά <i>Εικονογράφος</i>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	Αντώνιος Μαστραπάς <i>Φιλολόγος</i>
	Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα <i>Σύμβουλος Π.Ι.</i>
	Χρήστος Μποκόρος <i>Ζωγράφος</i>
	«ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA Α.Ε.»

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»	
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος <i>Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.</i> <i>Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>	
Πράξη με τίτλο:	«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»
	Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης <i>Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
	Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου Γεώργιος Κ. Παλιός <i>Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
	Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου <i>Μόνιμος Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
	Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΜΑΚΕΤΑΣ,
ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΑΛΛΑΓΩΝ ΒΑΣΕΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ,
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ:
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΝ / Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ΠΡΟΤΕΡΟΤΗΤΑ 2 στην προτεραιότητα της ανάπτυξης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Ιωάννης Δημητρούκας Θουκυδίδης Ιωάννου

Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία

Β' Γυμνασίου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)	6
I. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	7
1. Από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη	7
2. Εξελιξείς ως τις αρχές του 6ου αι.	10
3. Η πάλη της Ορθοδοξίας με τις αιρέσεις και την αρχαία θρησκεία	13
II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	16
1. Ο Ιουστινιανός και το έργο του	16
2. Ο Ηράκλειος και η δυναστεία του (610-717): Εσωτερική μεταρρύθμιση και αγώνας επιβίωσης	19 20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΛΑΟΙ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΓΥΡΟ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	22
I. Ο ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ	23
1. Οι Σλάβοι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο	23
2. Οι Βούλγαροι και οι σχέσεις τους με το Βυζάντιο	24
II. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ	26
1. Η εξάπλωση των Αράβων	26
2. Το εμπόριο και ο πολιτισμός του Ισλάμ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΚΜΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (717-1025)	31
I. ΠΑΓΙΩΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ Μ. ΑΣΙΑ	32
1. Η διαμόρφωση της μεσαιωνικής ελληνικής βυζαντινής αυτοκρατορίας	32
2. Η μεταβατική εποχή: Οι έριδες για τη λατρεία των εικόνων	34
3. Η βασιλεία του Μιχαήλ Γ' και η αυγή της Νέας Εποχής	36
4. Η διάδοση του Χριστιανισμού στους Μοραβούς και τους Βουλγάρους	39
5. Η Βυζαντινή Εποποιΐα. Επικοί αγώνες και επέκταση της Αυτοκρατορίας	41
6. Η ίδρυση, η εξέλιξη και ο εκχριστιανισμός του Ρωσικού Κράτους	43
7. Σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης. Αγώνες για τη διατήρηση των ιταλικών κτίσεων	45
II. ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	48
1. Οι εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία	48
2. Η νομοθεσία της Μακεδονικής Δυναστείας και η σύγκρουσή της με τους «δυνατούς»	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1025-1453)	52
I. Η ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΜΕ ΤΗ ΔΥΣΗ	53
1. Η κρίση και οι απώλειες της αυτοκρατορίας κατά τον 11ο αιώνα (1025-1081)	53
2. Οι Κομνηνοί και η μερική αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας	55
3. Η ενετική οικονομική διεξόδωση και το σχίσμα των Εκκλησιών	57
II. ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ	59
1. Οι σταυροφορίες και η πρώτη άλωση της Πόλης	59
2. Η περίοδος της Λατινοκρατίας και τα ελληνικά κράτη	62
III. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΟΤΑΓΗ ΣΤΟΥΣ ΟΘΩΜΑΝΟΥΣ	65
1. Εξάπλωση των Τούρκων και τελευταίες προσπάθειες για ανάσχεσή τους	65
2. Η Άλωση της Πόλης	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ	69
1. Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο	70
2. Βυζαντινή Γραμματεία	74
3. Επιστήμη και Τεχνολογία	78
4. Εικαστικές Τέχνες και Μουσική	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ	85
I. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΩΝ ΛΑΩΝ (5ος-10ος αι.)	86
1. Οι συνέπειες της μετανάστευσης των γερμανικών φύλων για την Ευρώπη	86
2. Ο Καρλομάγνος και η εποχή του	89
3. Η φεουδαρχία στη Δυτική Ευρώπη	91
II. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ	94
1. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές (11ος-15ος αιώνας)	94
2. Ο ρόλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και των μοναστηριών στην οργάνωση της ζωής κατά τον Μεσαίωνα	99
3. Η καθημερινή ζωή στη μεσαιωνική Ευρώπη	101
4. Λογοτεχνία, Επιστήμη και Τέχνη της μεσαιωνικής Ευρώπη	104
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (15ος-18ος αι.)	108
I. ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	110
1. Οι ανακαλύψεις	110
2. Αναγέννηση και Ανθρωπισμός	113
3. Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση	120
4. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις από τον 15ο ως τον 18ο αι.	124
5. Εξελίξεις στα Γράμματα, τις Επιστήμες και τις Τέχνες κατά τον 17ο και 18ο αιώνα	129
II. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ	133
Γλωσσάρι	140
Χρονολογικοί Πίνακες	143
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	148
Ευχαριστίες	151

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (330-717)

Βυζάντιο ονομάζεται το χριστιανικό κράτος της **ελληνορωμαϊκής Ανατολής που αναδύθηκε μέσα από τους κόλπους του Ρωμαϊκού Κράτους**. Οι όροι Βυζάντιο και Βυζαντινοί είναι μεταγενέστεροι. Οι κάτοικοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αυτοπροσδιορίζονταν με ονομασίες που δηλώνουν τη ρωμαϊκή προέλευση του κράτους (Ρωμαίοι/Ρωμηοί, Ρωμανία, Πολιτεία/Κράτος Ρωμαίων).

Οι σημαντικότεροι σταθμοί στην πορεία της μεταμόρφωσης του Ρωμαϊκού σε Βυζαντινό Κράτος είναι η **εξίσωση των δικαιωμάτων των Χριστιανών** με τα δικαιώματα των άλλων θρησκευτικών ομάδων και η **ίδρυση της Κωνσταντινούπολης** επί **Κωνσταντίνου Α'**, η **ανάδειξη του Χριστιανισμού σε κρατική θρησκεία** και η **διαίρεση της αυτοκρατορίας** επί **Θεοδοσίου Α'** (379-395).

Στη διάρκεια του 4ου και του 5ου αι. το ανατολικό τμήμα του κράτους απέκρουσε την απειλή των Γερμανών, απέκτησε θρησκευτική ομοιογένεια, εξασφάλισε οικονομική σταθερότητα και παρέμεινε **μεγάλη**

διεθνής δύναμη ως τα μέσα του 6ου αι. Αντίθετα, η ίδρυση των γερμανικών βασιλείων στη **ρωμαϊκή Δύση** επέφερε την **πτώση της** (τέλη 5ου αι.).

Μεγάλη δραστηριότητα ανέπτυξε το Βυζάντιο επί **Ιουστινιανού Α'** (527-565). Ο αυτοκράτορας ενίσχυσε την κεντρική εξουσία και επιδίωξε να **ανασυστήσει** τη Ρωμαϊκή Οικουμένη, καταλύοντας τα γερμανικά κράτη, αλλά οι μεγάλες πολεμικές δαπάνες εξάντλησαν το κράτος.

Προς τα τέλη του 6ου αι. εκδηλώθηκε στο Βυζάντιο μια πολύπλευρη **κρίση** που οδήγησε σε βαθιές **μεταβολές** και εκτεταμένες **μεταρρυθμίσεις** (7ος αι.). Σημαντική μείωση της βυζαντινής ισχύος επέφεραν και οι **αραβικές κατακτήσεις** στα χρόνια της δυναστείας του Ηρακλείου.

Βαθμιαία η φυσιογνωμία του κράτους μεταβλήθηκε: το **Ρωμαϊκό Κράτος** απομακρύνθηκε από τις λατινικές και παγανιστικές του ρίζες και μεταμορφώθηκε σε **χριστιανική αυτοκρατορία της ελληνικής Ανατολής, το Βυζαντινό Κράτος**.

Στο κεφάλαιο αυτό θα μάθετε:

Γιατί ο Κωνσταντίνος ίδρυσε ένα νέο διοικητικό κέντρο στην Ανατολή.

Ποια στάση κράτησε απέναντι στον Χριστιανισμό.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Τι ήταν και πώς λύθηκε το γερμανικό πρόβλημα.

Τι ήταν και πώς αντιμετωπίστηκαν οι αιρέσεις και η αρχαία θρησκεία.

Τι άλλαξε στην κοινωνία, την οικονομία και τον πολιτισμό ως τις αρχές του 6ου αι.

Για το σημαντικό έργο του Ιουστινιανού Α' και του Ηρακλείου.

I. Η ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Από τη Ρώμη στη Νέα Ρώμη

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Ίδρυση Κωνσταντινούπολης, χρυσό νόμισμα, Χριστόγραμμα, διάταγμα των Μεδιολάνων, οικουμενική σύνοδος της Νίκειας.

Το Βυζάντιο συνδέει την ύπαρξή του με το έργο του ρωμαίου αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Α'. Ο μεγάλος αυτός ηγέτης, για να ανορθώσει το κράτος που κλονιζόταν, πήρε τα ακόλουθα μέτρα:

- Ίδρυσε ένα νέο διοικητικό κέντρο στην Ανατολή, την Κωνσταντινούπολη.
- Αναγνώρισε το δικαίωμα άσκησης της χριστιανικής λατρείας.
- Καθιέρωσε στη διοίκηση τη διάκριση της πολιτικής από τη στρατιωτική εξουσία.
- Έκοψε και έθεσε σε κυκλοφορία ένα πολύ σταθερό χρυσό **νόμισμα**.

α. Ίδρυση Κωνσταντινούπολης

Όταν ο Κωνσταντίνος νίκησε τον Λικίνιο, αύγουστο του ανατολικού τμήματος του κράτους και έμεινε μονοκράτορας (324), αποφάσισε να ιδρύσει ένα νέο διοικητικό κέντρο στη θέση του αρχαίου Βυζαντίου, πόλης που είχε μοναδική γεωπολιτική θέση, αφού βρισκόταν στο σταυροδρόμι της Ασίας και της Ευρώπης, του Ευξείνου Πόντου και της Μεσογείου, και μεγάλη εμπορική σημασία.

Η απόφαση αυτή υπαγορεύτηκε από τους ακόλουθους κυρίως λόγους:

- Η Ανατολή διέθετε, σε αντίθεση με τη Δύση, **ακμαίο πληθυσμό** και **οικονομία**.
- Οι **Χριστιανοί**, στους οποίους ο Κωνσταντίνος Α' στηρίχτηκε πολιτικά, ήταν **πολυπληθέστεροι** στην Ανατολή.
- Οι μεγάλες πόλεις της Ανατολής υπέφεραν από **θρησκευτικές συγκρούσεις**.
- Από το Βυζάντιο **μπορούσε να αποκρούσει** ευκολότερα τους Γότθους (στον Δούναβη) και τους Πέρσες (στον Ευφράτη).

Ο αυτοκράτορας ανοικοδόμησε το Βυζάντιο σύμφωνα με το ρυμοτομικό σχέδιο της Ρώμης. Προίκισε την πόλη με νέα τείχη, επιβλητικές λεωφόρους και το **φόρουμ** (πλατεία) του **Κωνσταντίνου**. Τη στόλισε με λαμπρά έργα τέχνης, το **Ιερόν Παλάτιον**, το κτίριο της Συγκλήτου και άλλα δημόσια κτίρια: εκκλησίες, λουτρά και δεξαμενές.

Η οικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης

Ο Κωνσταντίνος έτισε ένα μεγάλο ανάκτορο και έναν θαυμάσιο Ιππόδρομο και έστισε δυο στοές, δηλαδή σκεπαστούς δρόμους, για το εμπόριο.

Ονόμασε την πόλη Νέα Ρώμη. Έπειτα πάλι έφτιαξε τις ένδοξες εκκλησίες: τη Μεγάλη Σοφία, τους Αγίους Αποστόλους και την Αγία Ειρήνη, τον Άγιο Μώκιο και τον Αρχάγγελο Μιχαήλ.

Έστισε και μια θαυμαστή πορφυρή κολόνα. Τρία χρόνια έκαναν τα πλοία να τη φέρουν από τη Ρώμη στη Βασιλεύουσα, γιατί ήταν πολύ μεγάλη και βαριά, και έναν ολόκληρο χρόνο έκαναν να την πάνε από τη θάλασσα ως την πλατεία [...]. Στην κορφή της έστισε ένα άγαλμα που το έφεραν από την Ηλιούπολη της Φρυγίας και είχε γύρω στο κεφάλι εφτά ακτίνες. Επίσης έφερε κι άλλα υπέροχα πράγματα από πολλές χώρες και πόλεις.

Το ρωσικό χρονικό του Νέστορα Ισκεντέρη, απόδ. Μ. Αλεξανδρόπουλος, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1978, 33-34.

Η Κωνσταντινούπολη προσωποποιημένη δείχνει τον ανδριάντα του Κωνσταντίνου ως «Ανίκητου Ήλιου». «Πεουτιγγέριος Πίναξ» (Βιέννη, Αυστριακή Εθνική Βιβλιοθήκη).

Στις 11 Μαΐου 330 ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση των εργασιών και τελέστηκαν τα εγκαίνια της πόλης, η οποία έλαβε το όνομα του ιδρυτή της (**Κωνσταντινούπολη**). Έκτοτε και για αιώνες την ημέρα αυτή γιορτάζονταν τα γενέθλιά της.

Η Κωνσταντινούπολη ή Νέα Ρώμη βαθμιαία απέκτησε χαρακτηριστικά χριστιανικής πόλης, αφού οικοδομήθηκαν εκεί πολλές εκκλησίες. Παράλληλα η πόλη αναπτύχθηκε ραγδαία: στις αρχές του 5ου αι. ο πληθυσμός της είχε αυξηθεί σε 150.000 ψυχές περίπου, ενώ στα χρόνια του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (527-565) αριθμούσε 300.000 κατοίκους, σύμφωνα

Η συνοικία της Κωνσταντινούπολης Συκεαί (Πέραν ή Γαλατάς). Βιβλίο της Εκστρατείας του Σουλεϊμάν.
Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολης.

Σαν ακρίδες πέφταν οι λαοί,/ Μέλισσες εκεί λαοί πετούσαν,/ και ήτανε, πανώρια, δυο γιγάντων αφροκάμωτη νεράιδα,/ κι ήσουν Εσύ, Πόλη, ω Πόλη! Και ήτανε της γης το περιβόλι. Κ. Παλαμάς, Ο δωδεκάλογος του Γύφτου.

με τους μετριότερους υπολογισμούς. Έτσι η Νέα Ρώμη μέσα σε δύο αιώνες ξεπέρασε το πρότυπό της, δηλαδή την Παλαιά Ρώμη.

β. Θρησκευτική πολιτική

Οι οπαδοί του Χριστιανισμού συγκροτούσαν τη δυναμικότερη πληθυσμιακή ομάδα της Ανατολής. Η νέα αυτή θρησκεία φαινόταν ότι μπορούσε να αποκαταστήσει την κλονισμένη ενότητα του Ρωμαϊκού Κράτους.

Για τον λόγο αυτό ο Κωνσταντίνος έδειξε ευνοϊκή στάση προς τον Χριστιανισμό. Συγκεκριμένα μετά τη νίκη του επί του Μαξεντίου (312) μετέφερε το μονόγραμμα του Χριστού (**Χριστόγραμμα**), σημαντικό χριστιανικό σύμβολο, από τη στρατιωτική σημαία (λάβαρων) στα νομίσματά του και εξέδωσε νόμους ευνοϊκούς για τους Χριστιανούς.

Πάντως η σθεναρή αντίσταση των οπαδών της αρ-

χαίας θρησκείας που εντοπίζονται τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, ιδίως στους κόλπους της συγκλητικής αριστοκρατίας της Ρώμης, δεν επέτρεψε στον Κωνσταντίνο να υιοθετήσει μια καθαρή θρησκευτική στάση ως το τέλος της ζωής του.

Το **Διάταγμα των Μεδιολάνων** που βασίστηκε σε συμφωνία του Κωνσταντίνου και του Λικίνιου (313), αναγνώρισε στους Χριστιανούς ελευθερία άσκησης της λατρείας τους και έτσι εξίσωσε τα δικαιώματά τους με αυτά των άλλων θρησκειών του Ρωμαϊκού Κράτους. Οι διωγμοί Χριστιανών πάντως έπαυσαν εντελώς, μόνο όταν ο Κωνσταντίνος έγινε μονοκράτορας στο Ρωμαϊκό Κράτος (324).

Έναν χρόνο αργότερα (325) ο Κωνσταντίνος συγκάλεσε στη **Νίκαια της Βιθυνίας** σύνοδο (συνέδριο) επισκόπων απ' όλες τις επαρχίες του Οικουμενικού Ρωμαϊκού Κράτους γι' αυτό η σύνοδος ονομάστηκε οι-

Αργυρό νόμισμα με το Χριστόγραμμα (στο επάνω μέρος της περικεφαλαίας του Κωνσταντίνου) και την ένσταυρη σφαίρα, σύμβολο της εκχριστιανισμένης Ρωμαϊκής Οικουμένης. Μόναχο, Νομισματική Συλλογή.

κουμηνική. Η **Α΄ Οικουμενική Σύνοδος** διατύπωσε τη διδασκαλία της Εκκλησίας έναντι των αιρέσεων που είχαν ήδη εμφανισθεί. Έκτοτε έγιναν πολλές τέτοιες σύνοδοι. Η σύγκλησή τους είχε σκοπό την ειρήνευση της Εκκλησίας και κατ' επέκταση την ειρήνευση της αυτοκρατορίας.

Θρησκευτική στάση του Κωνσταντίνου

Ο Κωνσταντίνος Α΄ [...] έγινε Χριστιανός μόλις τον χρόνο που πέθανε. Κατά τη διάρκεια της ζωής του παρέμεινε Ανώτατος Αρχιερέας (ανώτατος αξιωματούχος της ρωμαϊκής θρησκείας) και χρησιμοποιούσε τις εκφράσεις Ημέρα του Ήλιου και Ανίκητος Ήλιος, που, την περίοδο αυτή, συνήθως εννοούσαν τον θεό των Περσών, τον Μίθρα, του οποίου η λατρεία είχε διαδοθεί σε όλη την αυτοκρατορία [...]. Είναι βέβαιο ότι ο Κωνσταντίνος υπήρξε υποστηρικτής της και ότι κληρονόμησε την αφοσίωσή του αυτή από την οικογένειά του. Πιθανόν ο Ανίκητος Ήλιος ήταν ο Απόλλων.

A. A. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, 324-1453*, Αθήνα 1954, 70.

Ερωτήσεις

1. Με αφορμή την εικόνα του Γαλατά και το ποίημα του Παλαμά και με τη βοήθεια του χάρτη και της αφήγησης συζήτησε με τους συμμαθητές σου τα πλεονεκτήματα της γεωγραφικής θέσης και τον ιστορικό ρόλο που διαδραμάτισε η Πόλη ανά τους αιώνες.
2. Ποια κτίσματα της Κωνσταντινούπολης υπογραμμίζουν τη σχέση της με τη Ρώμη και ποια τον χριστιανικό της χαρακτήρα; Ποιο κτίσμα τέλος παραπέμπει στον ιδρυτή της;
3. Η Ύστερη Αρχαιότητα χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση πολλών θρησκειών μέσα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (**συγκρητισμός**). Πώς επηρέασε το φαινόμενο αυτό την προσωπική περίπτωση του Κωνσταντίνου Α΄, σύμφωνα με το τελευταίο παράθεμα;

2. Εξελίξεις ως τις αρχές του 6ου αι.

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Παρεμβατική οικονομική πολιτική, εκχρηματισμένη οικονομία, μεγάλοι γαιοκτήμονες, πάροικοι, μακρινό εμπόριο, μπαχαρικά, γερμανικό πρόβλημα, αντιγερμανικό κόμμα, Πανεπιστήμιο Κωνσταντινούπολης, Θεοδοσιανός Κώδικας.

Κατά τον 4ο και 5ο αι. μ.Χ. η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εξακολουθούσε να είναι κυρίως ένα **μεσογειακό κράτος**. Οι αυτοκράτορες, που είχαν την έδρα τους στην Κωνσταντινούπολη, προσπάθησαν να τονώσουν την οικονομία και να λύσουν τα πολιτικά προβλήματα της εποχής τους.

Σημαντικοί αυτοκράτορες

Ιουλιανός (361-363), Θεοδοσίος Α' (379-395), Θεοδοσίος Β' (408-450), Ζήνων (474-491), Αναστάσιος (491-518), Ιουστίνος Α' (518-527)

α. Οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα

Η οικονομία του Πρώιμου Βυζαντινού Κράτους είχε τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Η κύρια πηγή πλούτου ήταν η **γεωργία**.
- Το κράτος ακολουθούσε **παρεμβατική πολιτική**, προσπαθώντας να καθορίσει τις οικονομικές εξελίξεις.
- Στις εμπορικές συναλλαγές χρησιμοποιούνταν ευρύτατα το νόμισμα. Αντίθετα οι ανταλλαγές είδους με είδος ήταν περιορισμένες (εκχρηματισμένη οικονομία).
- Στο ανατολικό τμήμα, ως τα μέσα του 6ου αι., οι πόλεις είχαν βαρύνουσα οικονομική σημασία.

Στην ύπαιθρο η γη άρχισε να συγκεντρώνεται στα

Έπαυλη (villa). Μωσαϊκό δάπεδο της Θάβρακας (Τυννσία, Εθνικό Μουσείο Bardo).

χέρια των μεγάλων γαιοκτημόνων, που μετέτρεπαν τους καταχρεωμένους μικροϊδιοκτήτες σε εξαρτημένους αγρότες ή πάροικους. Η ενοικίαση της γης από τον πάροικο ήταν χρονικά απεριορίστη και κληρονομική. Συγχρόνως ο πάροικος ήταν προσδεμένος στο χωράφι που καλλιεργούσε.

Οι **φόροι** έπλητταν βαρύτερα τον αγροτικό από τον αστικό πληθυσμό και ανάγκαζαν πολλούς αγρότες να εγκαταλείπουν τη γη τους και να καταφεύγουν **στις μονές** ή να **διογκώνουν τον πληθυσμό των μεγαλουπόλεων**. Έτσι ο πολυάριθμος πληθυσμός των πόλεων υπέφερε από τη φτώχεια και γι' αυτό συχνά προκαλούσε ταραχές. Για να αποτρέψουν τέτοιες εκδηλώσεις, οι αρχές των μεγαλουπόλεων και ειδικά της Κωνσταντινούπολης συνήθιζαν να διανέμουν δωρεάν σιτάρι και να οργανώνουν θεάματα στον Ιππόδρομο.

Από την άλλη μεριά η επέκταση της βυζαντινής επιρροής στις χώρες της Ερυθράς Θάλασσας (Αιθιοπία και Υεμένη), ιδίως στα χρόνια του Ιουστίνου Α', διευκόλυνε την ανάπτυξη και αύξησε τα κέρδη του μακρινού εμπορίου. Από τον δρόμο της Ερυθράς έλληνες και σύροι έμποροι μετέφεραν στις ακτές της Μεσογείου και στην Κωνσταντινούπολη τα προϊόντα πολυτελείας της Ανατολής (μετάξι, μπαχαρικά κ.ά.).

Νόμισμα και εξωτερικό εμπόριο

Κάποτε (περ. 525) ένας από τους εμπόρους της Αδούλης (λιμάνι της Αιθιοπίας), ο Σώπατρος ήλθε για εμπορικές υποθέσεις στο νησί Ταπροβάνη (σημερινή Σρι Λάνκα, νότια των Ινδίων). Στο νησί είχε αγκυροβολήσει κι ένα περσικό πλοίο. Οι έμποροι της Αδούλης, ανάμεσά τους και ο Σώπατρος, αποβίβαστηκαν στη στεριά. Αποβίβαστηκαν κι οι Πέρσες, ανάμεσά τους κι ένας πρεσβευτής. Έπειτα οι άρχοντες και οι τελώνες της χώρας τους δέχτηκαν και τους οδήγησαν μπροστά στο βασιλιά [...].

Ο βασιλιάς [...] διέταξε να του φέρουν τα δύο νομίσματα. Το βυζαντινό ήταν από καθαρό χρυσάφι, λαμπερό κι όμορφο [...]. Το περσικό μιλιάρσιο ήταν ασημένιο και δεν μπορούσε να συγκριθεί με το χρυσό νόμισμα. [...] Ο βασιλιάς [...] επαίνεσε πολύ το βυζαντινό νόμισμα και είπε: «Πραγματικά οι Ρωμαίοι είναι και λαμπεροί και ισχυροί και σοφοί». Και διέταξε να τιμηθεί εξαιρετικά ο Σώπατρος. Τον έβαλαν στη ράχη ενός ελέφαντα και τον περιέφεραν στην πόλη, ενώ χτυπούσαν τα τύμπανα. Αυτά μου τα διηγήθηκαν ο ίδιος ο Σώπατρος και οι έμποροι της Αδούλης που επισκέφθηκαν την Ταπροβάνη. Ο Πέρσης δοκίμασε μεγάλη ταπείνωση και ντροπή όταν έγιναν αυτά.

Κοσμάς Ινδικοπλεύστης, Χριστιανική Τοπογραφία, XI, 17-19, έκδ. Wolska-Conus, τόμ. 3 (Παρίσι 1973), 349-351.

Χρυσό νόμισμα του Ιουстинού Α' και του Ιουστινιανού Α' ως συναυτοκρατόρων (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

β. Το γερμανικό πρόβλημα

Όταν πέθανε ο Θεοδοσίος Α' (395), το Ρωμαϊκό Κράτος χωρίστηκε σε ανατολικό και δυτικό τμήμα. Έτσι μοιρασμένο αντιμετώπισε ως τα τέλη του 5ου αι. τις επιθέσεις γερμανικών και άλλων φύλων, τα οποία είχαν αρχίσει ήδη από τον τρίτο αιώνα να εισδύουν στην Ευρώπη. Η έκβαση αυτού του αγώνα ήταν διαφορετική για τα δύο τμήματα της αυτοκρατορίας.

Οι αυτοκράτορες του οικονομικά ισχυρότερου ανατολικού τμήματος εξουδετέρωσαν την απειλή των γερμανικών λαών, πείθοντας τους αρχηγούς τους να στραφούν προς τη Δύση ή επιτρέποντας να εγκατασταθούν ειρηνικά στα εδάφη τους. Η συμβίωση με το ελληνορωμαϊκό πληθυσμιακό στοιχείο διευκόλυνε τη σταδιακή αφομοίωση των Γερμανών.

Προβλήματα προκάλεσε στο κράτος η πολιτική του Θεοδοσίου Α' (379-395) που έδωσε στους ηγέτες των Γερμανών ανώτερες θέσεις στον στρατό και τη διοίκηση του κράτους, για να επιτύχει την ενσωμάτωσή τους. Δημιουργήθηκε έτσι σοβαρός κίνδυνος **εκγερμανισμού** του κράτους.

Τότε οι βυζαντινοί λόγιοι και πολιτικοί αντέδρασαν, οργανώνοντας ένα είδος **πατριωτικού** και **αντιγερμανικού κόμματος**. Το κόμμα αυτό ξεσήκωσε τον λαό της πρωτεύουσας που εξόντωσε τους Γότθους και τον αρχηγό τους Γαϊνά (400). Έτσι εξουδετερώθηκε προσωρινά ο γοτθικός κίνδυνος που επανεμφανίστηκε προς τα τέλη του 5ου αι.

Πρόγραμμα του αντιγερμανικού κόμματος

Αντί να δεχόμαστε το να οπλοφορούν οι Σκύθες (Γότθοι), πρέπει να αναζητήσουμε στρατιώτες από την τάξη των γεωργών, που θα πολεμήσουν, για να υπερασπιστούν τη γη τους. Αυτούς να τους εντάξουμε στον στρατό για αρκετό χρόνο. Παράλληλα να ξεσηκώσουμε τους φιλοσόφους, που ασχολούνται με τις μελέτες τους, και τους βιοτέχνες, που δεν σκάνουν κεφάλι από την καθημερινή δουλειά, και τον νωθρό λαό που ξεμεροβραδιάζεται στα θέατρα. Όλους αυτούς να τους πείσουμε να φροντίσουν να περάσει η στρατιωτική διοίκηση στα χέρια των Ρωμαίων [...].

Εμείς πρέπει να ανακτήσουμε το υψηλό ρωμαϊκό φρόνημα και να συνηθίσουμε να κερδίζουμε τις νίκες οι ίδιοι. Όσο για τους βαρβάρους, να μην τους δεχόμαστε ανάμεσά μας και να τους απομακρύνουμε από παντού.

Συνέσιος, Λόγος περί βασιλείας, Migne, Patrologia Graeca, τόμ. 66, στήλες 1092-1093.

Αντίθετα, η ερμηωμένη από τους πληθυσμούς της και οικονομικά εξαντλημένη Δύση υπέκυψε στα γερμανικά φύλα. Ο γερμανός Οδόακρος υποχρέωσε τον τελευταίο αυτοκράτορα της Ρώμης σε παραίτηση (476) και λίγα χρόνια αργότερα ο Θεουδέριχος ίδρυσε το Οστρογοτθικό Βασίλειο με κέντρο τη Ραβέννα (493). Ήταν ένα από τα πολλά γερμανικά βασίλεια της Δύσης. Ο Θεουδέριχος έφερε τον τίτλο του ρήγα (rex) και αναγνώριζε θεωρητικά την επικυριαρχία του αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, αλλά στην πράξη ήταν πολιτικά ανεξάρτητος.

Γερμανικά Βασίλεια της Δύσης

Οστρογοτθικό (Ιταλία), **Βουργουνδικό** (Γαλλία), **Φραγκικό** (Γαλλία και Γερμανία), **Βησιγοτθικό** (Ισπανία), **Βανδαλικό** (Βόρεια Αφρική).

γ. Πολιτιστικές εξελίξεις

Ενώ στη Ρώμη, άλλοτε πνευματική πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, οι επιστήμες και οι τέχνες είχαν παρακμάσει, τα πνευματικά ιδρύματα υπολειπούνταν και οι βιβλιοθήκες ήταν κλειστές, στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας επιβαλλόταν αργά, αλλά σταθερά το ελληνικό στοιχείο και η ελληνιστική πολιτιστική παράδοση.

Η εξέλιξη αυτή αντανακλάται σε δύο σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα: την ίδρυση του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης με διάταγμα του Θεοδοσίου Β' (425) και την έκδοση του Θεοδοσιανού Κώδικα. Το **Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης** διέθετε 16 ελληνόφωνες και 15 λατινόφωνες έδρες διδασκαλίας. Χάρη στο πνευματικό αυτό ίδρυμα, η Βασιλεύουσα άρχισε να συναγωνίζεται τις άλλες μεγάλες πόλεις της Ανα-

Κεγχρές. Το λιμάνι της Κορίνθου στον Σαρωνικό Κόλπο με τις αποθήκες του. Αναπαράσταση. ΙΕΕ, τ. Ζ' (Αθήνα 1978), 292-293.

τολής (Αθήνα και Αλεξάνδρεια) που διέθεταν σημαντικές ανώτερες σχολές. Η οριακή έστω αριθμητική υπεροχή των ελληνόφωνων εδρών δείχνει ότι ο πολιτιστικός χαρακτήρας της Κωνσταντινούπολης και του ανατολικού τμήματος ήταν σε μεγάλο βαθμό ελληνικός.

Ο **Θεοδοσιανός Κώδικας**, στον οποίο περιλήφθη-

καν όλα τα **αυτοκρατορικά διατάγματα** που είχαν εκδοθεί μετά το 312, δημοσιεύτηκε το 438. Η έκδοσή του διευκόλυε σημαντικά την απόνομή της δικαιοσύνης. Τα σωζόμενα βιβλία της συλλογής αποτελούν σήμερα πολύτιμη πηγή για τη μελέτη των κοινωνικών συνθηκών της εποχής.

Ερωτήσεις

1. Ποιες πληροφορίες μας δίνει το απόσπασμα από τη Χριστιανική Τοπογραφία του Κοσμά Ινδικοπλεύστη για τη γεωγραφία του βυζαντινού εμπορίου και το διεθνές κύρος του Βυζαντίου στις αρχές του 6ου αι.;
2. Πώς μπορείς να δικαιολογήσεις το γεγονός ότι τα περισσότερα φορτία με προϊόντα πολυτελείας της Ανατολής κατέληγαν στην Κωνσταντινούπολη;
3. Ποια συγκεκριμένα μέτρα προτείνει ο φιλόσοφος και επίσκοπος Κυρήνης Συνέσιος για την αντιμετώπιση του γοθτικού ή γερμανικού προβλήματος;

3. Η πάλη της Ορθοδοξίας με τις αιρέσεις και την αρχαία θρησκεία

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Αιρέσεις, Αρειανισμός, Νεστοριανισμός, Μονοφυσισμός, οικουμενικές σύνοδοι Κωνσταντινούπολης (381), Εφέσου (431) και Χαλκηδόνας (451), Μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας, σύνθεση Χριστιανισμού-Ελληνισμού.

α. Ο αγώνας κατά των αιρέσεων

Ο Χριστιανισμός και παλιότερα αλλά κυρίως από την εποχή της αναγνώρισής του ήλθε αντιμέτωπος με ποικίλες **αιρέσεις**. Έτσι ονομάστηκαν οι παρεκκλίσεις από την ορθή χριστιανική διδασκαλία (Ορθοδοξία), όπως αυτή διατυπώθηκε επίσημα από την Εκκλησία, με τη συνδρομή του Κράτους, στις **Οικουμενικές Συνόδους**.

Ο Θεοδοσίος Α΄ για τους αιρετικούς

Επιθυμούμε όλοι οι λαοί τους οποίους κυβερνά το κράτος της γαληνότητάς μας να ασκούν τη θρησκεία την οποία ο θεός απόστολος Πέτρος [...] παρέδωσε στους Ρωμαίους [...], για να πιστεύουμε τη μία θεότητα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος [...] και ευσεβή Τριάδα. Διατάζουμε λοιπόν όλοι όσοι ακολουθούν αυτό το νόμο να αποκαλούνται **καθολικοί χριστιανοί** [Σημ.: Ο όρος **καθολικοί** δηλώνει τους Χριστιανούς που δέχονται τις αποφάσεις των συνόδων και αντιπένονται στις αιρέσεις]. Οι άλλοι όμως, τους οποίους θεωρούμε ανόητους και μανιώδεις, αυτοί να υπομένουν την ατιμία του αιρετικού δόγματος, οι τόποι των συγκεντρώσεών τους να μην ονομάζονται εκκλησίες και να τιμωρούνται πρώτα από τη θεία εκδίκηση και έπειτα από την τιμωρία της δικής μας ισχύος, την οποία λάβαμε από θεία ευδοκία.

Θεοδοσιανός Κώδικας, XVI, 1. 2, C. Mango, Βυζάντιο: Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης, μετ. Δ. Τσουκαράκης, Αθήνα 1988, 108.

Το Κράτος στήριξε υλικά και ηθικά την Εκκλησία, συνάμα όμως αναμείχθηκε στις δογματικές διαμάχες. Έτσι τα θεολογικά προβλήματα συνδυάστηκαν με τις πολιτικές σκοπιμότητες.

Η αίρεση που κυριάρχησε κατά τον 4ο αι. ήταν ο **Αρειανισμός**. Δίδασκε ότι ο Υιός είναι δημιούργημα του Πατρός, αμφισβητώντας τη θεότητά του. Προκάλεσε αντιπαραθέσεις και είχε μεγάλη διάδοση τόσο ανάμεσα στους υπηκόους της αυτοκρατορίας όσο και ανάμεσα στους Γόθους και τα άλλα γερμανικά φύλα (εκτός των Φράγκων). Καταδικάστηκε από τις **οικουμενικές συνόδους της Νίκαιας (325)**

Μέγας Βασίλειος. Μικρογραφία χειρογράφου (15ος αι.). Άγιον Όρος, Μονή Διονυσίου.

και της **Κωνσταντινούπολης (381)**.

Οι δογματικές διαμάχες, οι οποίες συχνά, κάτω από θρησκευτικό μανδύα, κάλυπταν τοπικές και πολιτιστικές διαφορές, αναζωπυρώθηκαν κατά τον 5ο αι. Αφορούσαν τη σχέση της θείας και της ανθρώπινης φύσης στο πρόσωπο του Χριστού. Ο **Νεστοριανισμός**, που τόνιζε την υπεροχή της ανθρώπινης φύσης, καταδικάστηκε από την **Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431)**.

Μια άλλη πολύ σημαντική αίρεση ήταν ο **Μονοφυσισμός**. Οι οπαδοί του θεωρούσαν –αντίθετα από αυτό που πρέσβευαν οι Νεστοριανοί– ότι η θεία φύση απορρόφησε την ανθρώπινη στο πρόσωπο του Χριστού. Ο Μονοφυσισμός, αν και καταδικάστηκε από την **Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας**

(451), κυριάρχησε στις ανατολικές επαρχίες του Βυζαντινού Κράτους (Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος).

Η καταπίεση των Μονοφυσιτών από τη βυζαντινή κυβέρνηση υπήρξε ένας από τους παράγοντες που διευκόλυναν αργότερα τις αραβικές κατακτήσεις (630-650). Οι Μονοφυσίτες αποδέχτηκαν την κυριαρχία των Αράβων, για να μπορέσουν να απαλλαγούν από τη σκληρή στάση της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης.

Πώς είδαν οι Μονοφυσίτες την πολιτική του Ηρακλείου

Ο Ηράκλειος δεν επέτρεπε στους Ορθόδοξους (Σημ.: Ο συγγραφέας, μονοφυσίτης ο ίδιος, αποκαλεί Ορθόδοξους τους οπαδούς της αίρεσης αυτής) να παρουσιαστούν μπροστά του και δεν δεχόταν τα παράπονά τους για τις εκκλησίες που τους είχαν αφαιρεθεί. Για το λόγο αυτό, ο θεός της εκδίκησης [...], βλέποντας τη σκληρότητα των Ρωμαίων που σ' όλη τους την επικράτεια λεπλοτούσαν σκληρά τις εκκλησίες μας και τα μοναστήρια μας και μας καταδίκασαν ανελέητα, έφερε από το νότο τους γιους του Ισμαήλ (Άραβες), για να μας ελευθερώσουν από την κακία, την οργή και τον σκληρό φανατισμό των Ρωμαίων εναντίον μας.

Μιχαήλ ο Σύρος, ΙΙ/2, 412-413, C. Mango, Βυζάντιο, 118.

β. Μέτρα κατά της αρχαίας θρησκείας

Προς τα τέλη του 4ου αι. κρίθηκε οριστικά η αντιπαράθεση μεταξύ αρχαίας θρησκείας και Χριστιανισμού. Η απόπειρα του αυτοκράτορα **Ιουλιανού** (361-363) να ξαναφέρει στη ζωή τη λατρεία των θεών του Ολύμπου και να περιορίσει το δικαίωμα των Χριστιανών να διδάσκουν σε μη χριστιανικά σχολεία απέτυχε. Οι ιδέες του ήταν ανεδαφικές για την εποχή του.

Ο Θεοδόσιος Α' (379-395) έδωσε το οριστικό πλήγμα στην αρχαία θρησκεία, κλείνοντας τους ναούς και τα μαντεία της και απαγορεύοντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες και τα Ελευσίνια Μυστήρια (392-393 μ. Χ.).

Το αυτοκρατορικό διάταγμα του έτους 392 μ.Χ.

Κανένας απολύτως, από οποιαδήποτε τάξη ανθρώπων και αν προέρχεται, [...] να μη σφάζει αθώα ζώα σε καμιά πόλη, για να προσφέρει θυσία σε αναισθητά σύμβολα [...]. Αν κάποιος τολμήσει να θυσιάσει σφάγιο ή να κάνει μαντική με τα εντόσθια σφαγμένου ζώου, να θεωρηθεί παραδειγματικά ένοχος εσχάτης προδοσίας, να φορτωθεί με όλες τις βαριές κατηγορίες και να καταδικαστεί ανάλογα, ακόμη και αν δεν επιβουλεύθηκε τη ζωή των ηγεμόνων. Για τη βαρύτητα του εγκλήματος είναι αρκετή η ίδια του η φύση, ότι δηλαδή μ' αυτό θέλησε να καταλύσει τους νόμους.

Θεοδοσιανός Κώδικας, XVI, 10, 12, έκδ. P. Krüger-Th. Mommsen, Δουβλίνο-Ζυρίχη 1971, 900.

γ. Η σχέση Χριστιανισμού-Ελληνισμού. Από τη σύγκρουση στη σύνθεση.

Στα τέλη του 4ου και στις αρχές του 5ου αι. ένα κύμα βίας ξέσπασε κατά των μνημείων του αρχαίου κόσμου και των οπαδών της αρχαίας θρησκείας. Το πλήθος, οδηγούμενο από ορισμένους ακραίους και φανατικούς Χριστιανούς, γκρέμιζε ή μετέβαλλε σε εκκλησίες τους αρχαίους ναούς και κατέστρεφε τα γυμνά αγάλματα.

Οι Χριστιανοί και τα αρχαία μνημεία

Εσύ βέβαια ούτε έδωσες διαταγή να μένουν κλειστά τα ιερά ούτε να μη συχνάζει κανείς σ' αυτά ούτε απαγόρευσες τη φωτιά και το λιβάνι ούτε τις τιμές από τα άλλα θυμιάματα στους ναούς και τους βωμούς. Οι μοναχοί όμως [...] ορμούν στα ιερά, άλλοι κρατώντας ξύλα και πέτρες και σίδερα και άλλοι χωρίς αυτά, με τα χέρια και με τα πόδια. Έπειτα όλα γίνονται λεία των κατοίκων της Μυσίας (Σημ.: επαρχία της Μ. Ασίας), καθώς γκρεμίζονται οι στέγες, ισοπεδώνονται οι τοίχοι, συντρίβονται τα αγάλματα, ξηλώνονται οι βωμοί, ενώ οι ιερείς πρέπει ή να σιγήσουν ή να πεθάνουν [...].

Λιβάνιος, Προς Θεοδόσιον τον βασιλέα υπέρ των ιερών, XXX, 8-9, έκδ. A. F. Normann, Libanius, Selected Works, τόμ. ΙΙ, Λονδίνο 1977, 106-108.

Οι διώξεις αυτές είχαν και ανθρώπινα θύματα. Ένα από αυτά ήταν η φιλόσοφος Υπατία από την Αλεξάνδρεια.

Μια άλλη στάση απέναντι στον Ελληνισμό υποδεικνύουν οι **Μεγάλοι Πατέρες** της Εκκλησίας (Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Γρηγόριος Ναζιανζηνός και Ιωάννης Χρυσόστομος). Οι εξαιρετικοί αυτοί εκπρόσωποι της **χριστιανικής διανόησης** (ρητορείας και θεολογίας) στη διάρκεια του 4ου αι., που είχαν σπουδάσει στις φημισμένες σχολές της Αθήνας και των άλλων κέντρων του Ελληνισμού, στράφηκαν συχνά κατά της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Παράλληλα όμως αξιοποίησαν την αρχαία ελληνική φιλοσοφία για τη διαμόρφωση του δόγματος της Τριαδικής Θεότητας και την αντιμετώπιση των αιρέσεων και πρότειναν την επιλεκτική αξιοποίηση των κλασικών κειμένων, με τον τρόπο της μέλισσας που παίρνει από τα άνθη μόνο ό,τι χρειάζεται (Μ. Βασίλειος). Με τη στάση τους αυτή, οι Πατέρες διευκόλυναν τον διάλογο και τη σύνθεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού.

Παράσταση μωσαϊκού από έπαυλη στην Ανπόχεια με σκηνή θυσίας (αρχές 4ου αι.). Παρίσι, Μουσείο Λούβρου. Ο Ιουλιανός δοκίμασε εδώ πικρές απογοητεύσεις, ιδιαίτερα όταν επιχείρησε να τελέσει θυσία ζώου στον ναό του Απόλλωνος στο ειδυλλιακό προάστειο Δάφνη.

Ερωτήσεις

1. Πώς χαρακτήριζε και πώς αντιμετώπιζε η αυτοκρατορική εξουσία τους αιρετικούς και πώς οι αιρετικοί την κεντρική εξουσία, σύμφωνα με τα δύο πρώτα παραθέματα;
2. Να εξηγήσεις τη σημασία των όρων καθολικός και ορθόδοξος στα δύο παραθέματα. Με ποια σημασία χρησιμοποιούνται αυτοί οι όροι σήμερα;
3. Ποια η σημασία του αυτοκρατορικού διατάγματος του έτους 392 για την αρχαία θρησκεία και τους οπαδούς της;
4. Σχολίασε την επιθετική στάση μιας μερίδας Χριστιανών εναντίον των μνημείων και των οπαδών της θρησκείας των Ολυμπίων και εκτίμησε τις συνέπειές της.

II. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Ο Ιουστινιανός και το έργο του

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Στάση του Νίκα, δήμοι Ιπποδρόμου, Νεοπλατωνική Ακαδημία, Κωδικοποίηση Ρωμαϊκού Δικαίου, Ιουστινιάνειος Κώδικας, Πανδέκτης, Εισηγήσεις, Νεαρές, αποκατάσταση ρωμαϊκής οικουμένης, βασιλική, περίκεντρο κτίριο, βασιλική μετά τρούλου, πεσσοί, ημισφαιρικά τρίγωνα, τρούλος.

α. Η πολιτική του Ιουστινιανού

Ένας από τους σημαντικότερους ηγέτες της πρώιμης βυζαντινής ιστορίας υπήρξε ο Ιουστινιανός Α' (527-565). Το πολιτικό του πρόγραμμα ήταν: **Ένα κράτος, μία εκκλησία, μία νομοθεσία.**

β. Εσωτερική πολιτική

Θέτοντας σε εφαρμογή το πρόγραμμα αυτό, ο αυτοκράτορας κατέστειλε με αποφασιστικότητα και σε συνεργασία με την ικανότατη σύζυγό του **Θεοδώρα**, την εξέγερση των **δήμων** του Ιπποδρόμου Πράσινων και Βένετων, που έμοιαζαν με αθλητικά σωματεία, αλλά είχαν και πολιτική ισχύ, και του λαού της Κωνσταντινούπολης, που ονομάστηκε **Στάση του Νίκα** (532). Ακολούθως ενίσχυσε την αυτοκρατορική εξουσία και περιόρισε σημαντικά τη δύναμη των **δήμων**.

Ο Ιππόδρομος ήταν χώρος έκφρασης της λαϊκής βούλησης
Δίπτυχο των Λαμπαδίων (αρχές 5ου αι.)
(Μπρέσια, Χριστιανικό Μουσείο).

Παράλληλα, ο αυτοκράτορας προσπάθησε με αυστηρούς νόμους να περιορίσει τη δύναμη των μεγάλων γαιοκτημόνων των επαρχιών και να προστατεύσει τους ελεύθερους αγρότες, που ήταν πολύ χρήσιμοι στην κεντρική εξουσία γιατί πλήρωναν φόρους.

Στον θρησκευτικό τομέα προσπάθησε να επιβάλει την Ορθοδοξία σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας και γι' αυτό καταδίωξε τους οπαδούς των αιρέσεων και της αρχαίας θρησκείας και ανέστειλε τη λειτουργία της **Νεοπλατωνικής Ακαδημίας** στην Αθήνα (529). Παράλληλα φρόντισε με κάθε μέσο να διαδώσει τον Χριστιανισμό σε λαούς του Καυκάσου και της Ανατολικής Αφρικής.

Το διαρκέστερο έργο του αυτοκράτορα υπήρξε η **κωδικοποίηση του Ρωμαϊκού Δικαίου**. Επειδή το πλήθος και οι αντιφάσεις των νόμων δυσκόλευαν την ομαλή απονομή της δικαιοσύνης, συνέστησε επιτροπή ειδικών για την αναθεώρηση του ισχύοντος Δικαίου.

Κωδικοποίηση του Δικαίου

Ο Ιουστινιανός, επειδή βρήκε τους νόμους σκοτεινούς λόγω της ανεπίτρεπτης πληθώρας τους και σε εμφανή σύγχυση εξαιτίας των αντιφάσεών τους, τους απάλλαξε από την αταξία των απατηλών λέξεων. Παραμέρισε τις αποκλίσεις τους και τους έδωσε διαρκή ισχύ.

Προκόπιος, Κτίσματα Ι 1, έκδ. Ο. Veh, Μόναχο 1977, 18-19.

Μέσα σε μια πενταετία (529-534) εκδόθηκαν ο **Ιουστινιάνειος Κώδικας** με τους πριν από τον Ιουστινιανό αυτοκρατορικούς νόμους, ο Πανδέκτης που περιλάμβανε γνώμες ρωμαίων νομικών και οι Εισηγήσεις, εγχειρίδιο για τους αρχάριους σπουδαστές της Νομικής. Οι Νεαρές (δηλ. νέοι νόμοι) εκδόθηκαν μετά το 534 και γράφθηκαν οι περισσότερες στα ελληνικά, γιατί οι υπήκοοι του ανατολικού τμήματος κυρίως δεν κατανοούσαν τη λατινική. Το Ιουστινιάνειο Δίκαιο αποτέλεσε τη βάση του Δικαίου της Νεότερης Ευρώπης.

γ. Εξωτερική πολιτική

Η εξωτερική πολιτική του Ιουστινιανού απέβλεπε στην **αποκατάσταση της Ρωμαϊκής Οικουμένης**, δηλαδή την ανόρθωση της ρωμαϊκής εξουσίας στη **Δύση**. Αν το **Βανδαλικό Βασίλειο** στη Β. Αφρική καταλύθηκε εύκολα και γρήγορα (533-534), οι αγώνες για